

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО:

*Луцька Галина Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права Закладу вищої
освіти "Університет Короля Данила"*

Особливості судової форми захисту цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території України

Луцька Г.В. Особливості судової форми захисту цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території України.

Анотація: Викладаються встановлені Законом України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" особливості здійснення права власності на нерухоме майно та права на спадкування, а також права на судовий захист цивільних прав на тимчасово окупованій території України. Наводяться погляди вчених на форму захисту прав взагалі та на судову форму зокрема. Доводиться, що в механізмі забезпечення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території судова форма захисту займає основне, а в більшості випадків – чи не єдине місце серед форм охорони і захисту цивільних прав. Дається характеристика судової форми захисту прав та її ролі як різновиду форми захисту, та виокремлюються аспекти її реалізації в механізмі забезпечення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території. Розкриваються спеціальні процесуальні засоби, що використовуються при застосуванні судової форми захисту прав. Обґрунтовується, що судова форма є ефективним механізмом реалізації особами їхніх цивільних прав в правовідносинах, пов'язаних із тимчасово окупованою територією України.

Ключові слова: цивільні права, форма захисту права, судова форма, забезпечення цивільних прав, тимчасово окупована територія, громадяни, правосуддя.

Lutska H.V. Features of the judicial form of protection of civil rights of citizens in the temporarily occupied territory of Ukraine.

Annotation. The peculiarities of exercising the right of ownership of real estate and the right to inherit, as well as the right to judicial protection of civil rights in the temporarily occupied territory of Ukraine established by the Law of Ukraine «On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine» are set out. The views of scholars on the form of protection of rights in general and on the judicial form in particular are given. It turns out that in the mechanism of ensuring the civil rights of citizens in the temporarily occupied territory, the judicial form of protection occupies the main, and in most cases – almost the only place among the forms of protection and defense of civil rights. It describes the judicial form of protection of rights and its role as a kind of form of protection, and highlights aspects of its implementation in the mechanism of civil rights of citizens in the temporarily occupied territory. Special procedural means used in the application of the judicial form of protection of rights are disclosed. It is substantiated that the judicial form is an effective mechanism for persons to exercise their civil rights in legal relations related to the temporarily occupied territory of Ukraine.

Key words: civil rights, form of protection of law, judicial form, provision of civil rights, temporarily occupied territory, citizens, justice.

Проблема забезпечення режим на тимчасово окупованих територіях України" від 15 квітня 2014 року № 1207-VII (далі – Закон) разом із Постановою Верховної Ради України "Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл До-

нецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями" від 17 березня 2015 року № 254-VIII віднесли до тимчасово окупованих територій України територію Автономної Республіки Кримі та місто Севастополь, а також окремі райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей.

Зазначеним Законом було визначено, що на тимчасово окупованій території (зокрема на території Автономної Республіки Крим) на строк дії цього Закону поширюється особливий правовий режим, зокрема вчинення правочинів, реалізації прав і свобод людини і громадянина (в т.ч. цивільних прав особи).

Прийнятий Закон України "Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях" від 18 січня 2018 року № 2268-VIII, поширив на зазначені території Донецької і Луганської областей дію правового режиму, встановленого Законом України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий

режим на тимчасово окупованій території України".

В своїх попередніх наукових публікаціях ми вже звертали увагу, що запроваджений цим Законом "особливий правовий режим" знаходить свій прояв, зокрема, у встановлених особливостях здійснення права власності на нерухоме майно та права на спадкування, а також права на судовий захист цивільних прав на тимчасово окупованій території України. Зрозуміло, що зазначені особливості запроваджені у зв'язку із припиненням дії на тимчасово окупованій території України органів влади України (судів, нотаріату, органів державної реєстрації речових прав на нерухоме майно тощо). Звичайно, що саме з цими правовідносинами найбільше існує необхідність їх судового захисту у зв'язку із правовою невизначеністю та неможливістю їх "оформлення" в позасудовому порядку на тимчасово окупованій території України. Роботи судовій системі додав прийнятий 4 лютого 2016 року Закон України "Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України

щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України", яким ЦПК України (в редакції 2004 року) було доповнено статтею 257-1 "Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України" (в ЦПК України в редакції 2017 року теж міститься аналогічна стаття 317). У зв'язку із зазначеними законодавчими змінами жителі тимчасово окупованих територій отримали "єдиний" шанс легалізувати за українським законодавством народження своїх дітей або смерть близьких осіб на тимчасово окупованій території України.

Таким чином, забезпечення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території реалізується як через особливі процедури здійснення зазначених цивільних прав, так й через реалізацію судової форми їх захисту.

Водночас ми не будемо торкатись окремо процесуальних питань обґрунтування доцільності підсудності цивільних справ саме місцевим загальними судами міста Ки-

єва (у зв'язку із припиненням діяльності судів в Автономній Республіці Крим), як це встановлено ст. 12 Закону, та місцевим судам на території Донецької і Луганської областей, як це встановлено розпорядженням голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 02.09.2014 № 2710/38-14 (що передбачено Законом України "Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції" від 12 серпня 2014 року № 1632-VII). Проте присвяtimo своє дослідження виключно загальнотеоретичним засадам процесуальної діяльності, які стосуються судової форми захисту прав та особливостям її забезпечення на тимчасово окупованій території України. Адже шляхом встановлення в зазначеному Законі особливого механізму захисту цивільних прав, держава фактично намагалася впорядкувати можливі конфлікти або за участі громадян з тимчасово окупованої території, або стосовно нерухомого майна на зазначеній території чи ре-

алізації спадкових прав; при цьому, як слушно зауважують науковці, держава взяла на себе функцію вирішення цих конфліктів на підставі нею ж прийнятих норм права, що встановлюють критерії справедливості суспільного блага і шкоди. Держава монополізувала право примусу людей до виконання рішень, прийнятих при вирішенні спорів [1, с. 3].

Отже, в механізмі забезпечення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території судова форма захисту займає основне, а в більшості випадків – чи не єдине місце серед форм охорони і захисту цивільних прав. Адже без застосування судової форми взагалі неможливо юридично оформити народження або смерть на тимчасово окупованій території України та в більшості випадків вирішити питання реалізації спадкових прав, якщо спадкодавець мав останнє місце проживання на тимчасово окупованій території або, наприклад, якщо там знаходилось його нерухоме майно (якщо останнє місце проживання спадкодавця не відоме).

Проте зазначена проблема обмежується дослідженнями загальних питань форм захисту цивільних прав та її судової форми, що було висвітлено в юридичній літературі такими вченими-процесуалістами, як Г.О. Аболонін, В.В. Бутнев, С.В. Васильєв, Є.В. Васюковський, К.В. Гусаров, Г.А. Жилін, О.О. Кармаза, С.О. Короєд, П.П. Колесов, С.І. Чернооченко, Т.М. Ярова та ін., праці яких й стали теоретичною основою нашого дослідження. Проте в юридичній літературі ані вчені-цивілісти, ані вчені-процесуалісти не приділяли уваги дослідженню судової форми захисту цивільних прав в механізмі забезпечення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території.

У зв'язку з цим, здійснення характеристики судової форми захисту прав та її ролі як різновиду форм захисту прав в цілому, та аспектів її реалізації в механізмі забезпечення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території й ставить за мету наша стаття.

Оскільки судова форма захисту цивільних прав є різновидом загальної форми за-

хисту, тому з методологічної точки зору необхідним є спочатку навести характеристику останньої як загальнопроцесуальної категорії.

Форму захисту права вчені-процесуалісти визначають як діяльність компетентних юрисдикційних органів, спрямовану на захист права, а процесуальні засоби захисту права – це правові інструменти, з використанням яких уповноважена або зобов'язана сторона здійснює процесуальні дії, спрямовані на захист і примусове здійснення свого права в передбаченій законом юрисдикційній формі [2, с. 23]. Під формою захисту права, яка є категорією процесуального характеру, на думку С.І. Черноченко, слід розуміти визначену законом діяльність компетентних органів по захисту права, тобто встановленню фактичних обставин, застосуванню норм права, визначення способу захисту права і винесення та виконання рішення. Застосування перерахованих у законі способів захисту права, тобто визначених примусових заходів до порушника права, здійснюється не однією, а кількома формами захисту права. Різ-

номаніття форм захисту права спричиняється впливом ряду факторів – специфікою прав, які підлягають захисту чи охороні; складністю чи, навпаки, простотою пізнання правовідносин і прав, які належить захищати, рівнем розвитку демократичних процесів у суспільстві, правовими традиціями. Чинне законодавство України передбачає судову, громадську, адміністративну та нотаріальну форми захисту суб'єктивних прав і законних інтересів громадян та організацій [3, с. 10].

Як зауважує Т.М. Ярова, встановлюючи норми права і тим самим надаючи можливість виникнення на їхній основі прав та законних інтересів, держава зобов'язана передбачити і відповідну форму їх захисту. На сьогодні в уповноваженої особи є великий вибір форм захисту цивільних прав та інтересів. Однак наявність декількох форм захисту ставить перед законодавцем та суб'єктом, права чи інтереси якого порушені, проблему розмежування їх використання. Відповідно, перед суб'єктом права виникає питання про ефективність та доціль-

ність використання тієї чи іншої форми захисту (юрисдикційної чи неюрисдикційної). Основне розмежування між ними полягає в тому, що захист прав і інтересів у юрисдикційній формі здійснюється різними державними й громадськими органами, із властивим кожному з них певним процесуальним порядком діяльності в рамках загального й спеціального провадження, у той час як захист прав та інтересів у неюрисдикційній формі відбувається в рамках матеріальних правовідносин і здійснюється, як правило, самими учасниками правовідносин [4, с. 292].

Так, наприклад, О.О. Кармаза пропонує розглядати захист житлових прав у цивілістичному процесі як процесуально-правову дію, що має місце не тільки з моменту порушення, невизнання чи оспорювання житлових прав, а також їх відновлення у виконавчому процесі, а й з моменту звернення до нотаріуса заінтересованої особи щодо реалізації її житлових прав у нотаріальному процесі [5, с. 14].

В рамках юрисдикційної форми захисту суб'єктивних

прав і законних інтересів можна вести мову про загальний порядок захисту прав у судах загальної юрисдикції, господарських і третейських судах, і про спеціальний порядок захисту суб'єктивних цивільних прав і законних інтересів – адміністративному та нотаріальному порядку захисту. На погляд Т.М. Ярової, доречно виділити ще й альтернативний порядок захисту порушених цивільних прав, коли відповідно до вимог закону, уповноважена особа вправі вибрати чи звертатися їй зі скаргою до державного органу управління чи відразу до суду [4, с. 292].

Найбільш повну характеристику формі захисту права, на наш погляд, надав С.В. Васильєв, який форму захисту права розглядає як визначену законом діяльність компетентних органів по захисту права, яка полягає у встановленні фактичних обставин цивільної справи, застосуванні відповідних норм права, визначенні способів захисту права і винесенні рішення. Також вчений надає характеристику різних форм захисту права, зазначаючи, що чинне законодавство передбачає судову, громадську

й адміністративну форми захисту права, встановлюючи пріоритет судового захисту права. При встановленні форм захисту права враховується характер прав і інтересів, їх спірність або безспірність, необхідність оперативного захисту та інші фактори. Загально визнано, що найбільш досконалою формою захисту права є судова форма [6, с. 756–758].

Як слушно звертає увагу С.І. Чернооченко, серед названих форм захисту права провідну роль відіграє судова форма як універсальна, історично сформована, детально регламентована нормами цивільного процесуального права. Вона забезпечує надійні гарантії правильного застосування закону, встановлення реально існуючих прав та обов'язків сторін. Захист порушених прав людини судом найбільш ефективний і цивілізований. Діяльність судів є демократичною формою захисту права, орієнтованою насамперед на захист прав і законних інтересів громадян, а також у визначених межах й організацій [3, с. 10].

Т.М. Ярова, визнаючи судову форму захисту однією з

основних форм захисту цивільних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, наголошує, що у системі державних органів, що забезпечують захист цивільних прав і законних інтересів суд займає особливе місце, значення якого серед правоохоронних органів постійно зростає. Особливе місце суду в системі юрисдикційних органів впливає з конституційного положення про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судом (ст. 124 Конституції України). Право на судовий захист суб'єктивних цивільних прав та інтересів гарантовано законом будь-якій заінтересованій особі. Так, стаття 55 Конституції України проголошує: "Кожному гарантується судовий захист прав і свобод". Це означає, по-перше, принцип загальності судового захисту; по-друге, обов'язок держави захищати й гарантувати права й свободи громадян; по-третє, неприпустимість обмеження можливості судового оскарження. Судова форма захисту надає більші, в порівнянні з іншими формами захисту, гарантії для винесення законного й обґрунтованого рішення

по справі і є однією з найбільш пристосованих для вирішення справ, що виникають у разі порушення суб'єктивних цивільних прав та інтересів. Так, у спорах, що впливають із цивільних правовідносин суб'єкти займають рівне правове становище по відношенню один до одного, а в суді їм забезпечується юридична рівність [4, с. 292].

Характер судового захисту, як пише С.В. Васильєв, дозволяє вважати його універсальним, а тому найбільш ефективним способом захисту порушених прав і свобод особи. Основною рисою судового захисту є його необмеженість або загальність. Судова форма захисту, за твердженням вченого, характеризується наступними перевагами: 1) судовий захист поширюється на необмежене коло осіб; 2) судовому захисту підлягають всі без винятку права і свободи, що належать індивіду, як в силу прямої вказівки Конституції України та інших законів, так і не закріплені нормативно, але які не суперечать закону; 3) захист здійснює спеціальний орган – суд, створений тільки для розгляду спорів про

право; 4) суд вирішує заявлені вимоги на основі застосування норм цивільного, сімейного, трудового та іншого права в порядку цивільної юрисдикції; 5) обставини справи досліджуються в режимі цивільної процесуальної форми, яка гарантує законність і обґрунтованість вирішення спору; 6) захист здійснюють неупереджені судді; 7) в розгляді справи беруть активну участь сторони спору та інші зацікавлені особи. Це підвищує ефективність судової процедури і, в кінцевому підсумку, сприяє правовому вихованню громадян. Таким чином, судова форма захисту найбільш пристосована до вирішення спірних і складних правових питань в силу детального регулювання порядку розгляду справ за участю зацікавлених осіб, наявності всебічних гарантій винесення законного і обґрунтованого рішення. Слід зазначити, що в силу цього вона не може забезпечити оперативність захисту. Це є однією з причин існування інших форм захисту права і вдосконалення судової форми, введення форм спрощеної судового захисту, наприклад наказного

провадження [6, с. 756–758]. На подібних перевагах судової форми захисту прав наголошується й в інших юридичних працях [7, с. 14–15].

Існування судів, як ще свого часу вважав дореволюційний процесуаліст Є.В. Васьковський, викликано необхідністю конкретизувати абстрактні норми права для застосування до окремих випадків. Суди є таким чином посередниками між законом і життям; посередниками, необхідними тому, що закони не можуть застосовувати себе самі. Вустами суддів говорить закон... Цим обумовлюється незмірно велике значення гарного суду для нормального розвитку держави. Він є опорою правового порядку; він приводить закони в життя; він відновлює порушені права і карає порушників; завдяки йому люди можуть спокійно користуватися своїм майном і плодами своєї праці [8, с. 22].

Суд – орган держави. Він здійснює не лише процесуально-правову, але й державно-правову діяльність і, здійснюючи правосуддя, одночасно перебуває і в державних та процесуальних відносинах. Як суб'єкт

процесуальних відносин суд характеризується тим, що він наділений повноваженнями, що дозволяють займати керівне становище в процесуальних відносинах [9, с. 28].

Аналіз цивільного процесуального законодавства, на думку К.В. Гусарова, дозволяє зробити висновок про те, що правосуддя – це діяльність органів судової влади, яка пов'язана не тільки з вирішенням і розглядом спорів про право цивільне і правових конфліктів. Наприклад, справам окремого провадження в цивільному процесі правосудний характер діяльності суду визначається предметом судового розгляду. З ним пов'язана і специфічна процедура (форма) судочинства. Діяльність суду в цьому провадженні має установчий характер, оскільки при розгляді цивільних справ у порядку окремого провадження не повинен мати місце спір про право цивільне. Предметом діяльності суду в окремому провадженні є встановлення юридичних фактів або станів у суворо передбаченій процесуальній формі і за відсутності, як згадувалося вище, спору про право цивільне. З цього

К.В. Гусаров робить висновок про те, що правосуддя охоплює собою не тільки розгляд і вирішення спорів і конфліктів у різних сферах суспільного життя, але й роль суду в яких-небудь суспільних відносинах, врегульованих нормами права за наявності волевиявлення зацікавлених осіб на розгляд судовими органами юридичних справ і при обов'язковому віднесенні на законодавчому рівні таких справ до відання судів цивільної юрисдикції [10, с. 20–21].

Діяльність суду, як писав Т.М. Яблочков, переслідує подвійну мету: відновлювати права, утверджувати права. Система судових дій, що мають на меті: 1) або охорону цивільних прав з приводу порушення або спору про право, або 2) встановлення та охорону цивільних прав на випадок їх порушень, називається цивільним судочинством [11, с. 8].

Найбільш повну дефініцію правосуддя, на наш погляд, дав Г.А. Жилін. Відповідно до неї, "правосуддя у цивільних справах – то діяльність судів загальної та арбітражної юрисдикції з розгляду і вирішення віднесених до їх відання цивільних справ, що здійснюється відпо-

відно до порядку, встановленого нормами цивільного та арбітражного процесуального права, і забезпечує захист прав, свобод та законних інтересів учасників цивільного обороту" [12, с. 42].

В юридичній літературі слушно зауважується, що захист суб'єктивних прав і інтересів здійснюється в рамках матеріальних охоронних правовідносин. Та обставина, що судочинство – найважливіша юрисдикційна форма захисту суб'єктивних прав та інтересів, не означає, що суд є суб'єктом охоронних правовідносин. Суд – суб'єкт процесуальних правовідносин як різновиду організаційних правовідносин. Ці правовідносини мають на меті впорядкування, нормалізацію процесів в "організованих" матеріальних правовідносинах. Матеріальні правовідносини – предмет судової діяльності. Цивільно-правові охоронні відносини можуть бути реалізовані діями самих суб'єктів цих відносин без участі суду. Коли такої реалізації не відбувається, виникає спір, конфлікт. Вирішуючи його, суд примусово здійснює охоронні правовід-

носини і тим самим захищає регулятивні правовідносини або законні інтереси потерпілого. Заходи захисту під впливом судової діяльності реалізуються в рамках охоронних правовідносин між сторонами юридичної справи. При цьому суд не стає їх суб'єктом. Його завдання полягає в тому, щоб дослідити передумови матеріальних правовідносин, їх суб'єктний склад і зміст, конкретизувати право потерпілого на захист і кореспондуючий йому обов'язок порушника права і забезпечити їх реалізацію [13, с. 8].

Проаналізовані нами вище теоретичні підходи до визначення судової форми захисту прав дозволяють охарактеризувати судову форму захисту прав громадян на тимчасово окупованій території. Аналіз наведених вище положень законодавства дозволяє відзначити важливість судової форми захисту цивільних прав громадян, якщо один з елементів цивільних правовідносин пов'язаний з тимчасово окупованою територією України (або суб'єкт правовідносин проживає на зазначеній території; або об'єкт право-

відносин – нерухоме майно знаходиться на цій території; або юридичний факт, наприклад факт народження або смерті, стався на зазначеній території). Причому держава на законодавчому рівні (на рівні ЦПК України) віднесла до виключної юрисдикції суду встановлення фактів народження і смерті на тимчасово окупованій території України, віддавши перевагу виключно судовій формі захисту в цій сфері цивільних відносин, водночас залишивши використання такої судової форми захисту виключно на засадах диспозитивності, тобто лише за наявності волевиявлення заінтересованих осіб здійснити встановлення зазначених юридичних фактів саме в такій формі з метою подальшої державної реєстрації зазначених юридичних фактів в органах РАЦС. І хоча встановлення факту народження і смерті особи на тимчасово окупованій території здійснюється в порядку цивільного судочинства за правилами окремого провадження, в якому спори про право цивільне не вирішуються, все одно ми вважаємо, що така діяльність є право-

суддям і належить до судової форми захисту прав.

Водночас, на нашу думку, існує питання доцільності використання саме судової форми захисту прав для встановлення фактів народження і смерті особи на тимчасово окупованій території, адже так чи інакше заявник подає до суду докази – документи (зокрема медичні на підтвердження факту народження або смерті), видані установами окупаційної влади на тимчасово окупованій території. Проте, як прямо передбачено ст. 9 Закону, недійсними визнаються лише акти (рішення, документи), видані будь-якими органами та їх посадовими і службовими особами. Проте, медичні установи не є, на наше переконання, такими органами (оскільки під словом "орган" зазвичай розуміють орган влади або орган місцевого самоврядування). А відтак, видані на тимчасово окупованій території України медичними установами медичні документи мабуть недоцільно вважати такими, що підпадають під заборону ст. 9 Закону. Більше того, ч. 4 ст. 9 Закону прямо передбачено, що встановлен-

ня зв'язків та взаємодія органів державної влади України, їх посадових осіб, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб з незаконними органами (посадовими особами), створеними на тимчасово окупованій території, допускається виключно з метою забезпечення національних інтересів України, захисту прав і свобод громадян України, виконання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, сприяння відновленню в межах тимчасово окупованої території конституційного ладу України. З цього положення Закону випливає, що встановлена вказаною статтею заборона не діє, якщо це необхідно виключно з метою захисту прав і свобод громадян України. А при встановленні фактів народження і смерті необхідність захисту прав і свобод громадян України є очевидною. Тому зазначені юридичні факти могли б встановлюватись в адміністративному порядку, наприклад самими органами РАЦС.

В окремому провадженні також можуть встановлюватись й інші факти, необхідні

наприклад для реалізації особою права на спадкування, якщо спадкодавець проживав на тимчасово окупованій території України. В позовному ж провадженні мають вирішуватись спори щодо нерухомого майна, розташованого на тимчасово окупованій території, або щодо реалізації права на спадкування, якщо спадкоємець мав на тимчасово окупованій території останнє місце проживання.

При застосуванні судової форми захисту прав використовуються й спеціальні процесуальні засоби – передусім це інститут територіальної підсудності цивільних справ чітко визначеним місцевим загальним судам, а також встановлений ст. 12-1 Закону порядок виклику в суд та повідомлення про судові рішення, якщо остання відома адреса місця проживання (перебування), місцезнаходження чи місця роботи учасників справи знаходиться на тимчасово окупованій території (для територій Донецької і Луганської областей порядок виклику в суд та повідомлення про судові рішення визначено ст. 1-1 Закону України "Про здійснення

правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції"). Стосовно встановлення фактів народження і смерті особи, то в цій категорії цивільних справ спеціальним процесуальним засобом виступає також додатково стаття 317 ЦПК України "Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України".

Також варто зауважити, що оскільки в судову форму захисту прав включається також й виконання судового рішення, то в механізмі забезпечення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території такий елемент, як виконання рішення має певні особливості, оскільки тут варто вести мову не про "виконання" судових рішень "про присудження" як примусовий механізм через державну виконавчу службу, а саме про реалізацію судових рішень "про визнання" або "про перетворення" в органах влади (у нотаріуса – при реалізації спадкових прав; у державного реєстратора – при реалізації права власності

на нерухоме майно; в органах РАЦС – при державній реєстрації фактів народження і смерті особи).

Отже, проведене нами дослідження свідчить, що судова форма захисту прав в механізмі забезпечення цивільних прав громадян на тимчасово

окупованій території України має ряд особливостей, встановлених законом саме з метою створення ефективного механізму реалізації особами їхніх цивільних прав в правовідносинах, пов'язаних із тимчасово окупованою територією України.

Список використаних джерел:

1. Аболонин Г. О. Гражданское процессуальное право США: монография. М.: Волтерс Клувер, 2010. 432 с.
2. Колесов П. П. Процессуальные средства защиты права. Великий Новгород, 2004. 220 с.
3. Чернооченко С. И. Цивільний процес України: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 308 с.
4. Ярова Т. М. Юрисдикційна форма захисту цивільних прав та інтересів. Українське правосуддя: здобутки та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 травня 2008 року. Чернівці: Рута, 2008. С. 292–295.
5. Кармаза О. О. Концепції охорони та захисту житлових прав у цивільно-процесі: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. К., 2014. 36 с.
6. Васильев С. В. Энциклопедия гражданского процесса. Х.: Харьков юридический, 2009. 816 с.
7. Гражданский процесс Российской Федерации / Под ред. А. А. Власова. М.: Юрайт-Издат, 2003. 584 с.
8. Васильевский Е. В. Учебник гражданского процесса. М.: Изд. Бр. Башмаковых, 1914. 571 с.
9. Ванеева Л. А. Гражданские процессуальные правоотношения: учебное пособие. Владивосток, 1974. 40 с.
10. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку: монографія. Х.: Право, 2010. 352 с.
11. Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства. 2-е изд., доп. Ярославль: Книгоиздательство И. К. Гассанова, 1912. 327 с.
12. Жилин Г. А. Правосудие по гражданским делам: актуальные вопросы: монография. М.: Проспект, 2010. 576 с.
13. Бутнев В. В. Актуальные проблемы гражданского процессуального права: учеб. пособие / В. В. Бутнев, Н. Н. Тарусина; Яросл. гос. ун-т. Ярославль: ЯрГУ, 2012. 160 с.